

بررسی مجموعه‌سازی کتابخانه‌های تخصصی مؤسسات تحقیقاتی در شهر تهران

محمد رحیم رسولی آزاد^۱ و زهرا حسن‌خانی^۲

چکیده

پژوهش حاضر با روش پیمایشی و با هدف بررسی وضع مجموعه‌سازی کتابخانه‌های تخصصی مؤسسات تحقیقاتی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در شهر تهران، به منظور فراهم نمودن زمینه‌ی مناسب برای تعیین فاصله میان وضع موجود با وضع مطلوب انجام شده است. بر طبق یافته‌ها، تنها ۲۰ درصد از ۲۰ کتابخانه مورد مطالعه به لحاظ کمی وضعیت نسبتاً مطلوبی دارد. ۲۵ درصد از کتابخانه‌ها دارای خط‌مشی مدون و مکتوب مجموعه‌سازی هستند. ۵۰ درصد از جامعه مورد مطالعه کمیته انتخاب دارند و نقاط ضعف قابل توجهی در روند کار سفارش و فراهم‌آوری این کتابخانه‌ها وجود دارد. در کتابخانه‌های دارای بخش مجموعه‌سازی (۳۰ درصد)، مجموعاً ۸ نفر نیروی انسانی کار می‌کنند. ۳۵ درصد از کتابخانه‌ها دارای بودجه مستقل و مشخص می‌باشند. در خرید مواد کتابی، غیرکتابی و غیرچاپی این کتابخانه‌ها تناسب و تعادل وجود ندارد. مبادله مواد در ۶ کتابخانه و اهداء و دریافت مواد اهدایی در ۱۵ کتابخانه صورت می‌پذیرد. ۱۵ درصد از جامعه مورد بررسی دارای خط‌مشی و جین هستند، ولی ۷۵ درصد از آنها بصورت نامستمر کار و جین را انجام می‌دهند. ۶۰ درصد از کتابخانه‌ها با سیاهه‌برداری بصورت دوره‌ای، مجموعه‌های خود را مورد بازبینی قرار می‌دهند.

کلید واژه‌ها: مؤسسات پژوهشی، کتابخانه‌های تخصصی، مجموعه‌سازی، انتخاب، سفارش، فراهم‌آوری

۱- عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رودهن mrra588@yahoo.com

۲- کارشناس ارشد کتابداری و سرپرست کتابخانه سازمان سنجش آموزش کشور zhasankhani@gmail.com

مقدمه

بررسی کامل مجموعه و موجودی اطلاعات از پیش‌نیازهای ضروری در برنامه‌ریزی برای توسعه کتابخانه می‌باشد. در پژوهش حاضر مجموعه‌سازی کتابخانه‌های تخصصی مؤسسه‌های تحقیقاتی مورد بررسی قرار گرفته است تا با توجه به نتایج پژوهش نقاط ضعف و قوت این کتابخانه‌ها مشخص شود. وضعیت کمی، خط مشی مجموعه‌سازی، مراحل و روش‌های سفارش، بودجه مجموعه‌سازی، نیروی انسانی بخش مجموعه‌سازی، مبادله و اهداء، وجین و سیاهه‌برداری از جمله مواردی است که در این تحقیق به آنها پرداخته می‌شود.

هدف و فایده پژوهش

هدف این پژوهش بررسی وضعیت مجموعه در کتابخانه‌های تخصصی مؤسسات پژوهشی وزارت علوم است. با این بررسی میزان قوت و نقاط ضعف احتمالی در مجموعه‌سازی این کتابخانه‌ها مشخص می‌شود و براساس آن می‌توان به ارائه راهکارها و خط‌مشی‌های مناسب برای توسعه و پیشرفت مجموعه این کتابخانه‌ها پرداخت. درواقع آگاهی دقیق و ژرف از وضعیت مجموعه کتابخانه‌ها در مؤسسات پژوهشی می‌تواند داده‌ها و اطلاعات لازم را برای برنامه‌ریزی‌های آتی در اختیار مدیران و کارشناسان قرار دهد.

سؤالات پژوهش

۱- منابع اطلاعاتی موجود در کتابخانه‌های تخصصی مؤسسات تحقیقاتی مورد مطالعه به لحاظ کمی چه وضعیتی دارند؟

۲- وضعیت کتابخانه‌های مزبور به لحاظ دارا بودن خط مشی مجموعه‌سازی چگونه است؟

۳- نحوه انتخاب مواد در کتابخانه‌های مزبور بر چه اصولی استوار است؟

۴- روند سفارش و فراهم‌آوری مواد در این کتابخانه‌ها به چه صورت است؟

مؤسسات پژوهشی از عناصر کلیدی نظام پژوهشی کشور محسوب می‌شوند. در این مراکز و مؤسسات علاوه بر منابع انسانی، مالی و فیزیکی، وجود اطلاعات علمی نیز ضرورتی اساسی است. درواقع اطلاعات به عنوان سوخت و نیروی محرکه‌ی هرگونه ابداع در سطح جامعه علمی مطرح است. مراکز اطلاع‌رسانی تخصصی مخزن و جایگاه ذخیره اطلاعات هستند. اگر این نوع کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بتوانند بطور مؤثر و بهینه عمل کنند، فرایندهای آموزشی و پژوهشی تسهیل شده و شتاب بیشتری می‌یابند و درمجموع باعث بوجود آمدن زمینه رشد و توسعه کشور می‌شوند (مزینانی، ۱۳۷۷). منابع اطلاعاتی و اطلاعات موجود در کتابخانه‌های تخصصی و مراکز مدارک ارکان اصلی پژوهش را تشکیل می‌دهند.

بالطبع کمیت و کیفیت مجموعه کتابخانه‌های تخصصی با اهداف و وظایف مؤسسات مربوطه ارتباط مستقیم دارد. این کتابخانه‌ها باید مجموعه کاملی از اطلاعات فراهم کنند تا بتوانند بطور مؤثر انجام وظیفه کرده و قابل استفاده جامعه مخاطب خود باشند. کتابخانه‌های مزبور باید با دیدی تخصصی و با برنامه‌ریزی و پیش‌بینی عوامل مرتبط، از میان حجم عظیم تولیدات علمی، مناسب‌ترین منابع را برگزیده و بر غنای مجموعه بیافزایند. مجموعه متناسب با نیازهای تحقیقاتی و مطالعاتی اعضای هیأت علمی، پژوهشگران و کارشناسان در نیل به رسالت‌های آموزشی - پژوهشی این مؤسسات بسیار مهم است.

تعریف مسئله

مؤسسات تحقیقاتی در حوزه پژوهش فعالیت می‌کنند و نقش اطلاعات روزآمد علمی و فنی برای این مؤسسات از بدیهیات به شمار می‌آید. لذا برای پویایی روند پژوهش در مؤسسه‌های مذکور، وجود کتابخانه در آن‌ها، مهم و امری اجتناب‌ناپذیر است.

بخش بررسی مجموعه‌ها دریافت که با وجود اهمیت امر مجموعه‌گستری و سازماندهی در کتابخانه‌های دانشگاهی و دانشکده‌ای، تنها چهار کتابخانه وجود بخش سفارش، و نه انتخاب و سفارش را گزارش کرده‌اند و فقط دو کتابخانه واجد خط مشی مجموعه‌گستری آن هم نه به صورت مدون هستند. در تمام کتابخانه‌های مورد مطالعه در این تحقیق مشخص شد که نه تنها خط مشی انتخاب وجود ندارد بلکه بیشتر کتابخانه‌ها فرد یا افرادی به عنوان مسئول انتخاب، و یا روشی که مشخص کند که حداقل در صورت نیاز مراجعه کننده چه فرایندی برای سفارش، تهیه و دریافت آن انجام می‌گیرد نیز وجود ندارد.

شعبانی (۱۳۷۷) در رساله دکتری خود مجموعه کتابخانه مرکزی دانشگاه‌ها و شیوه انتخاب و تهیه مواد را بررسی کرده است. نتایج پژوهش نشان داد که در مجموعه سازی کتابخانه‌های دانشگاهی کشور نقاط ضعف قابل توجهی وجود دارد. بخش‌های سفارش در آنها جایگاه آشکاری ندارند چنانچه فقط ۲۳ کتابخانه مرکزی معادل ۶۵/۷۱ درصد دارای بخش مستقل می‌باشند. نیروی انسانی این بخش‌ها از تحصیلات تخصصی لازم برخوردار نمی‌باشند. در خصوص تدوین و بهره‌جویی از آیین‌نامه مجموعه‌سازی مواد فقط ۱۰ کتابخانه یعنی ۲۸/۵۷ درصد دارای آیین‌نامه تدوین شده می‌باشند. انتخاب فروشندگان و کارگزاران با توجه به دشواری تبدیل ارز و عدم وجود بودجه مستقل با دشواری روبروست. تناسب در خرید مواد کتابی، نشریات و مواد غیر کتابی برای کتابخانه‌ها موجود نیست.

پورحمزه (۱۳۷۹) طی پژوهشی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاه شیراز را بر اساس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مورد ارزیابی قرار داد. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که به جز نشریات ادواری، مجموعه تمامی کتابخانه‌های این دانشگاه زیر سطح استاندارد است. ارقام نشان می‌دهد که در اکثر کتابخانه‌های این دانشگاه به رشد مجموعه مواد غیر چاپی به اندازه مواد چاپی توجه نشده

- ۵- وضعیت نیروی انسانی در بخش مجموعه سازی این کتابخانه‌ها به چه صورت است؟
- ۶- وضعیت بودجه مجموعه‌سازی کتابخانه‌های مزبور به چه صورت است؟
- ۷- وضعیت اهداء و مبادله مواد در این کتابخانه‌ها چگونه است؟
- ۸- سیاست وجین و نیز سیاهه‌برداری در مجموعه‌های کتابخانه‌ای تحت مطالعه چه وضعیتی دارد؟

تعریف اجزای مسئله

کتابخانه‌های تخصصی: در این پژوهش کتابخانه‌های موجود در مؤسسات پژوهشی می‌باشند که هدف آن‌ها فراهم‌آوری منابع اطلاعاتی مورد نیاز پژوهشگران و کارشناسان این مؤسسات است.

مجموعه: در این تحقیق شامل تمام مواد کتابخانه‌ای اعم از کتاب، نشریه ادواری، انتشارات دولتی، فیلم، میکروفرم، مجموعه اسلاید، نوار، نوار ویدئو، نرم افزارها و پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته می‌باشد.

مجموعه سازی: در این تحقیق به مجموع فعالیت‌هایی مانند سیاست‌های مجموعه‌سازی، انتخاب، سفارش، تهیه، همکاری بین کتابخانه‌ای، مبادله و اهداء، وجین و سیاهه‌برداری اطلاق می‌گردد.

پیشینه پژوهش

دیانی (۱۳۶۲) طی تحقیقی به بررسی وضعیت کتابخانه‌های دانشگاه شهید چمران پرداخت. شعبانی در رساله دکتری خود این تحقیق را نخستین توجه جدی در باره مجموعه و مجموعه‌سازی می‌داند. در این پژوهش روش‌های انتخاب کتاب و مجلات، تمرکز سفارش و میزان خریداری مواد در کتابخانه‌های دانشگاه چمران بررسی شده و در نهایت پیشنهادات اصلاحی مطرح گردیده است. (شعبانی، ۱۳۷۷)

بنی‌اقبال (۱۳۷۳) در تحقیقی که به بررسی وضعیت کتابخانه‌های دانشکده‌های دانشگاه تهران پرداخت، در

آشور^۳ (۱۹۹۱) استادیار علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی در تحقیقی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی پادشاهی سعودی را با استانداردهای ACRL (فرمول A) مقایسه کرد. نتیجه تحقیق نشان داد که مجموعه شش کتابخانه دانشگاهی (به استثنای دانشگاه ملک سعود) با استانداردهای ACRL فاصله زیادی دارد. فقدان طرح‌های مجموعه‌سازی، مشکلات مدیریتی، عدم کفایت و حمایت مالی، همچنین عدم شرکت اعضای دانشکده در مجموعه‌سازی و فقدان امانت بین کتابخانه‌ای و جستجوی پیوسته در برخی کتابخانه‌ها از دلایل عمده ضعف مجموعه‌هاست. (آشور، ۱۳۷۳)

روش پژوهش و گردآوری داده‌ها

پژوهش حاضر به روش پیمایشی انجام گرفته است. گردآوری داده‌ها با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته انجام پذیرفت و سؤال‌های پرسشنامه در راستای پرسش‌های اساسی پژوهش تهیه گردید. در مواردی جهت آشنایی بیشتر و روایی بالاتر تحقیق، مشاهده و مصاحبه حضوری و تلفنی نیز صورت گرفته است. داده‌ها پس از گردآوری با نرم افزار آماری spss و همچنین Excel مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

جامعه آماری پژوهش

جامعه مورد بررسی در این پژوهش کتابخانه‌های مؤسسات پژوهشی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مستقر در شهر تهران است. از مجموع ۲۳ مؤسسه تحقیقاتی، دو مؤسسه فاقد کتابخانه بودند و یک مؤسسه به پرسشنامه پاسخ نداد.

تجزیه و تحلیل مهم‌ترین یافته‌های پژوهش

پس از گردآوری پرسشنامه‌ها و تجزیه و تحلیل آماری بر روی آنها نتایجی بدست آمد که به مهم‌ترین آنها می‌پردازیم.

است. در مورد نشریات ادواری نتایج حاصل نشان می‌دهد که به جز دو کتابخانه که تعداد نشریات موجود آنها زیر استاندارد است، تعداد نشریات ادواری سایر کتابخانه‌ها بالای استاندارد است و وضعیت نسبتاً مطلوبی دارند.

مواضع (۱۳۸۳) در پژوهش خود به ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاه شهید چمران اهواز بر اساس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ا.سی.آرال و استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران پرداخت. نتایج تحقیق وی نشان داد که در کل مجموعه موجود در کتابخانه‌های دانشگاه شهید چمران اهواز ۳۱ درصد از استاندارد ACRL و ۳۶ درصد از استاندارد کتابخانه‌های دانشگاهی ایران را داراست و همه کتابخانه‌ها از نظر تعداد منابع زیر استاندارد هستند.

هنریک و تاتوم^۱ (۱۹۷۶) در پژوهش خود توسعه مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی آمریکا را بررسی کردند. این تحقیق از نخستین بررسی‌ها در خصوص گسترش مجموعه کتابخانه‌ها بود. هنریک و تاتوم روند تاریخی توسعه مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی آمریکا را در هفت کتابخانه دانشگاهی نشان دادند. بررسی آنها نشان داد که رابطه شدیدی بین کیفیت تحقیقات و آموزش در دانشگاه‌ها و رشد مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی وجود دارد. همچنین نتایج نشان داد که مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی آمریکا خردمندانه، هدفمند و بر اساس سرمایه بسیاری بنا نهاده شده‌اند.

کاسول^۲ (۱۹۸۷) عوامل اصلی و ضروری برای مدیریت مؤثر مجموعه در کتابخانه‌های تحقیقاتی را بررسی کرد. نتایج نشان داد که مهم‌ترین مسئولیت کتابخانه‌ها مجموعه‌سازی قلمداد شده و مشخص گردید که در امر مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های مورد مطالعه به تقاضای استفاده‌کنندگان توجه نمی‌شود و نقش عمده انتخاب مواد و توسعه مجموعه بر عهده کتابداران است.

^۱ . Hendrik, E. & Tatum, G. M.

^۲ . Cogswell

^۳ . Ashoor

جدول ۱. توزیع فراوانی انواع منابع اطلاعاتی در کتابخانه‌های مورد مطالعه

درصد	فراوانی	نوع منابع اطلاعاتی
۶۲/۸۷	۳۶۸۷۱۰	کتاب
۳۰/۶۵	۱۷۹۷۵۴	مواد غیرکتابی چاپی
۶/۴۸	۳۸۰۳۲	مواد غیرچاپی
۱۰۰	۵۸۶۴۹۶	جمع کل

در پاسخ به پرسش دوم پژوهش یافته‌ها نشان می‌دهد از مجموع ۲۰ کتابخانه تحت بررسی، ۵ کتابخانه معادل ۲۵ درصد دارای خط‌مشی یا آیین‌نامه مجموعه‌سازی بوده و ۱۵ کتابخانه معادل ۷۵ درصد فاقد آن هستند. (جدول ۲)

جدول ۳. توزیع فراوانی کتابخانه‌ها برحسب وضعیت کمیته انتخاب کتاب

درصد	تعداد	وضعیت کمیته انتخاب کتاب
۵۰	۱۰	بلی
۵۰	۱۰	خیر
۱۰۰	۲۰	جمع

جدول ۴. توزیع فراوانی کتابخانه‌های دارای کمیته از نظر ترکیب اعضای کمیته

درصد	فراوانی	ترکیب اعضای کمیته
۳۵	۷	معاون پژوهشی مؤسسه
۵۰	۱۰	سرپرست کتابخانه
۳۵	۷	مسئول سفارشات
۲۰	۴	کتابداران کتابخانه
۲۰	۴	مدیران گروه‌های پژوهشی
۳۵	۷	پژوهشگران منتخب گروه‌ها

در رابطه با پرسش اساسی سوم پژوهش در خصوص نحوه انتخاب کتاب مشخص شد علیرغم نداشتن خط‌مشی مجموعه‌سازی، ۵۰ درصد کتابخانه‌های مورد بررسی دارای

در پاسخ به پرسش اساسی اول پژوهش درخصوص وضعیت کمی انواع منابع اطلاعاتی می‌توان گفت در مجموع ۵۸۶۴۹۶ مورد انواع منابع اطلاعاتی در ۲۰ کتابخانه مورد مطالعه وجود دارد. طبق جدول ۱ مواد کتابی با ۶۲/۸۷ درصد رتبه اول، مواد چاپی غیرکتابی (مانند گزارش‌های علمی و فنی، پایان‌نامه، نشریه، نقشه، بروشور، بریده جرایدو ...) با ۳۰/۶۵ درصد رتبه دوم و مواد غیرچاپی (شامل لوح فشرده، نوار ویدئو و کاست، عکس، فیلم، میکروفرم، اسلاید، منابع الکترونیکی پیوسته) با ۶/۴۸ درصد رتبه سوم را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین بر اساس نتایج بدست آمده در رابطه با وضعیت کمی مجموعه مشخص شد ۸۰ درصد از کتابخانه‌های تحت بررسی به لحاظ تعداد فاقد مجموعه‌های پایه لازم می‌باشند.

جدول ۲. توزیع فراوانی کتابخانه‌ها از نظر دارا بودن خط‌مشی مجموعه‌سازی

درصد	فراوانی	آیا کتابخانه دارای خط‌مشی مجموعه‌سازی می‌باشد؟
۲۵	۵	بلی
۷۵	۱۵	خیر
۱۰۰	۲۰	جمع

۱. "مجموعه پایه" رقم تقریبی ثابتی است که نمایشگر حداقل مجموعه تخصصی است که باید در بدو تاسیس یک کتابخانه پژوهشی موجود باشد. (تعاونی، ۱۳۸۰، ۲۴)

می‌نمایند و همه کتابخانه‌های تحت بررسی اعلام نموده‌اند که از نمایشگاه‌های کتاب برای فراهم‌آوری منابع سود می‌جویند.

جدول ۷. توزیع فراوانی کتابخانه‌ها برحسب مشکلات کار سفارش و دریافت

درصد	فراوانی	مشکلات سفارش و دریافت
۵۰	۱۰	کمبود نیروی انسانی
۱۰	۲	کمبود وسایل انتخاب
۶۰	۱۲	مشکلات پست داخلی و خارجی
۴۵	۹	عدم حواله به موقع پول
۴۵	۹	عملکرد نامناسب کارگزاران
۳۰	۶	فشار برای تسویه حساب
۵	۱	سایر موارد

جدول ۷ نشان می‌دهد که عواملی چون کمبود نیروی انسانی در ۱۰ کتابخانه (۵۰ درصد)، کمبود وسایل انتخاب کتاب در ۲ کتابخانه (۱۰ درصد)، مشکلات پست داخلی و خارجی در ۱۲ کتابخانه (۶۰ درصد)، عدم حواله به موقع پول و عملکرد نامناسب کارگزاران در ۹ کتابخانه (۴۵ درصد) و نیز فشار امور مالی سازمان مادر برای تسویه حساب سریع در ۶ کتابخانه (۳۰ درصد) بر روی روند سفارش و تهیه منابع مورد نیاز کتابخانه‌ها تأثیر می‌گذارند. گفتمانی است ۱ کتابخانه در بخش سایر موارد ذکر کرده که نداشتن صندوق پستی مستقل برای کتابخانه‌ها گاهی موجب عدم دریافت نشریات توسط کتابخانه می‌شود.

جدول ۸. توزیع فراوانی کتابخانه‌ها برحسب وضعیت همکاری بین کتابخانه‌ای

درصد	فراوانی	وضعیت همکاری بین کتابخانه‌ای استفاده می‌کنند
۲۰	۴	بلی
۸۰	۱۶	خیر
۱۰۰	۲۰	جمع

کمیته یا شورای انتخاب کتاب هستند (جدول ۳). بر این اساس در ۷ کتابخانه (یعنی ۳۵ درصد) معاون پژوهشی، مسئول سفارشات و پژوهشگران منتخب گروه‌ها، در ۴ کتابخانه یعنی ۲۰ درصد کتابداران و مدیران گروه‌های پژوهشی و در ۱۰ کتابخانه سرپرست یا مدیر کتابخانه عضو کمیته انتخاب هستند.

جدول ۵. توزیع فراوانی کتابخانه‌های فاقد کمیته از نظر مسئولیت انتخاب مواد

درصد	فراوانی	مسئولیت انتخاب مواد در کتابخانه‌های فاقد کمیته
۴۵	۹	سرپرست کتابخانه
۵	۱	مسئول بخش سفارشات
۴۵	۹	نماینده گروه‌های پژوهشی
۵۰	۱۰	نیازسنجی از پژوهشگران و کارشناسان

همچنین طبق جدول ۵ مشخص شد در کتابخانه‌های فاقد کمیته انتخاب، مدیران کتابخانه‌ها و نمایندگان گروه‌های پژوهشی در ۹ کتابخانه (۴۵ درصد) و مسئول بخش سفارشات در یک کتابخانه (۵ درصد) در انتخاب منابع مشارکت دارند. همچنین در ۵۰ درصد کتابخانه‌ها نیز نیازسنجی از پژوهشگران و کارشناسان صورت می‌پذیرد.

جدول ۶. توزیع فراوانی کتابخانه‌ها از نظر شیوه‌های سفارش و فراهم‌آوری

درصد	فراوانی	شیوه‌های سفارش
۸۰	۱۶	سفارش مستقیم
۷۵	۱۵	سفارش غیر مستقیم به کارگزاران
۸۵	۱۷	خرید مستقیم از کتابفروشی‌ها
۱۰۰	۲۰	خرید مستقیم از نمایشگاه‌ها

در پاسخ به پرسش اساسی چهارم پژوهش و براساس جدول ۶ می‌توان اظهار داشت ۱۶ کتابخانه از مجموع ۲۰ کتابخانه (۸۰ درصد) از روش سفارش مستقیم و ۷۵ درصد از روش سفارش غیرمستقیم بهره می‌گیرند. ۸۵ درصد کتابخانه‌ها به صورت مستقیم نیز از کتابفروشی‌ها خرید

همچنین در راستای فراهم‌آوری مواد با استفاده از راهکارهای همکاری بین کتابخانه‌ای، طبق جدول ۸، چهار کتابخانه یعنی ۲۰ درصد اظهار داشته‌اند از این روش‌ها برای دسترسی بیشتر کاربران خود به منابع اطلاعاتی بهره می‌جویند.

جدول ۹. توزیع فراوانی کتابخانه‌ها برحسب دارا بودن بخش مجموعه‌سازی

درصد	فراوانی	آیا کتابخانه دارای بخش مجموعه‌سازی می‌باشد؟
۳۰	۶	بلی
۷۰	۱۴	خیر
۱۰۰	۲۰	جمع کل

طبق جدول ۹، شش کتابخانه معادل ۳۰ درصد از جامعه مورد مطالعه دارای بخش مستقل مجموعه‌سازی می‌باشند.

جدول ۱۰. توزیع فراوانی نیروی انسانی بخش مجموعه‌سازی برحسب درجه و رشته تحصیلی

مدرک کتابداری		کتابداری		رشته تحصیلی
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۲/۵	۱	۳۷/۵	۳	کارشناسی ارشد
۲۵	۲	-	-	کارشناس
۱۲/۵	۱	-	-	کاردانی
۱۲/۵	۱	-	-	دیپلم

در پاسخ به پرسش اساسی پنجم، همانطور که جدول ۹ نشان می‌دهد ۸ نفر در ۶ کتابخانه‌ای که دارای بخش مجموعه‌سازی می‌باشند، شاغل هستند. از این تعداد (۸ نفر) ۳۷/۵ درصد یعنی ۳ نفر تخصص کتابداری دارند. ۵۰ درصد از آنها یعنی ۴ نفر دارای مدرک کارشناسی ارشد، ۲ نفر

یعنی ۲۵ درصد مدرک کارشناسی و ۱ نفر معادل ۱۲/۵ درصد مدرک کاردانی دارند. ۱ نفر از این نیروها نیز دارای مدرک دیپلم است.

جدول ۱۱. توزیع فراوانی کتابخانه‌ها به لحاظ وضعیت بودجه

درصد	فراوانی	آیا کتابخانه بودجه مشخصی دارد؟
۳۵	۷	بلی
۶۵	۱۳	خیر
۱۰۰	۲۰	جمع کل

۱۱، هفت کتابخانه معادل ۳۵ درصد اظهار داشته‌اند که دارای بودجه مستقل و مشخص می‌باشند. البته نتایج دیگر با توجه به پرسش اساسی ششم پژوهش که وضعیت بودجه مجموعه‌سازی را جویا گردیده است و طبق جدول

نشان می‌دهد که میزان بودجه اختصاص یافته به این کتابخانه‌ها کافی نبوده و پاسخگوی نیازهای آنان نیست.

جدول ۱۲. توزیع فراوانی کتابخانه‌ها برحسب وضعیت مبادله و اهداء مواد

اهداء		مبادله		جمع کل
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۷۵	۱۵	۳۰	۶	بلی
۲۵	۵	۷۰	۱۴	خیر
۱۰۰	۲۰	۱۰۰	۲۰	جمع کل

مبادله و در ۱۵ کتابخانه (۷۵ درصد) اهداء مواد و دریافت مواد اهدایی صورت می‌پذیرد.

در پاسخ به پرسش اساسی هفتم و با توجه به جدول ۱۲ مبنی بر وضعیت مبادله و اهداء در کتابخانه‌های مورد بررسی نتایج حاکی از آن است که در ۶ کتابخانه معادل ۳۰ درصد

جدول ۱۳. توزیع فراوانی کتابخانه‌ها بر حسب وضعیت وجین

وضعیت وجین		وضعیت وجین		جمع کل
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۷۵	۱۵	۱۵	۳	بلی
۲۵	۵	۸۵	۱۷	خیر
۱۰۰	۲۰	۱۰۰	۲۰	جمع کل

نداشتن خط مشی وجین در ۸۵ درصد از کتابخانه‌های مورد مطالعه، ۱۵ کتابخانه (۷۵ درصد) اظهار کرده‌اند که در پنج سال گذشته به صورت نامستمر، مجموعه‌های خود را مورد بازبینی قرار داده و وجین نموده‌اند.

در پاسخ به پرسش اساسی هشتم درخصوص وضعیت وجین و سیاه‌برداری، یافته‌ها نشان می‌دهد که ۳ کتابخانه یعنی ۱۵ درصد از کتابخانه‌های مورد مطالعه، دارای خط مشی مدون در باب وجین هستند (جدول ۱۳). علیرغم

جدول ۱۴. توزیع فراوانی کتابخانه‌ها برحسب عوامل مؤثر در وجین

عوامل مؤثر در وجین	فراوانی	درصد
کمبود فضا	۷	۳۵
نسخه‌های تکراری	۱۲	۶۰
عدم استفاده مستمر	۷	۳۵
فرسودگی و کهنگی مواد	۹	۴۵
ویرایش‌های قدیمی	۹	۴۵
منابع اطلاعاتی غیر مرتبط	۵	۲۵
موارد دیگر	-	-

فرسودگی و کهنگی مواد و ویرایش‌های قدیمی در ۹ کتابخانه (۴۵ درصد) و منابع اطلاعاتی غیرمرتبط در ۵ کتابخانه (۲۵ درصد) از عوامل مؤثر در وجین بوده‌اند.

طبق جدول ۱۴، کمبود فضا و عدم استفاده مستمر برخی منابع در ۷ کتابخانه یعنی ۳۵ درصد از جامعه مورد بررسی، نسخه‌های تکراری در ۱۲ کتابخانه (۶۰ درصد)،

جدول ۱۵. توزیع فراوانی کتابخانه‌ها برحسب سرنوشت مواد وجین شده

سرنوشت مواد وجین شده	فراوانی	درصد
نگهداری در انبار	۷	۳۵
اهداء به کتابخانه‌های دیگر	۷	۳۵
به فروش می‌رسند	-	-
امحاء می‌شوند	۴	۲۰
موارد دیگر	۳	۱۵

۱۵ درصد اظهار داشته‌اند که برای مواد وجین شده از روش‌های دیگری نیز بهره می‌جویند. در هیچ یک از کتابخانه‌ها مواد وجین شده به فروش نمی‌رسند.

بر اساس جدول ۱۵ در ۷ کتابخانه معادل ۳۵ درصد، منابع وجین شده در انبار نگهداری می‌شوند یا به کتابخانه‌های دیگر اهداء می‌شوند. در ۴ کتابخانه معادل ۲۰ درصد مواد وجین شده را امحاء می‌کنند. ۳ کتابخانه یعنی

جدول ۱۶. توزیع فراوانی کتابخانه‌ها از نظر وضعیت سیاه برداری

وضعیت سیاه برداری	فراوانی	درصد
بلی	۱۲	۶۰
خیر	۷	۳۵
بدون پاسخ	۱	۵
جمع	۲۰	۱۰۰

در یک نگاه کلی و با توجه به مسائلی نظیر نداشتن خط‌مشی مجموعه‌سازی در ۷۵ درصد از کتابخانه‌های مورد بررسی، وجود مشکلات درون سازمانی و برون سازمانی عدیده در امر سفارش و فراهم‌آوری، کمبود نیروی انسانی شاغل در بخش مجموعه‌سازی، کمبود بودجه و عدم استقبال از راهکارهای همکاری بین کتابخانه‌ای در کتابخانه‌های مورد مطالعه می‌توان گفت که در زمینه مجموعه‌سازی و مباحث وابسته به آن در کتابخانه‌های تخصصی مورد مطالعه نقاط ضعف قابل توجهی وجود دارد. لذا با توجه به اهداف و وظایف اینگونه کتابخانه‌ها و اهمیتی که وجود آنها برای مؤسسات و سازمانهای متبوع دارد، ضرورت بازبینی و سیاستگذاری‌های اساسی و مدون احساس می‌گردد.

همانطور که در جدول ۱۶ نمایان است در ۱۲ کتابخانه یعنی ۶۰ درصد از جامعه مورد مطالعه به صورت دوره‌ای کار سیاه‌برداری صورت می‌پذیرد.

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهاد

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش می‌تواند به مجموعه‌سازی بهتر در کتابخانه‌ها یاری نماید. مهم‌ترین این نتایج عبارتند از: وضعیت کمی منابع اطلاعاتی در کتابخانه‌های تخصصی مورد بررسی از تعادل مطلوب برخوردار نیست و تنها ۲۰ درصد از آنها از نظر تعداد دارای مجموعه پایه استاندارد می‌باشند. همچنین توجه به منابع چاپی بویژه کتاب بیش از سایر منابع است.

با توجه به نوع کتابخانه و جامعه مراجعه‌کنندگان آنها، کتابخانه‌های تخصصی از نیروهای متخصص در عرصه کتابداری و اطلاع‌رسانی برای اداره امور کتابخانه در بخش‌های مختلف بهره‌گیرند. حضور کتابداران متخصص سبب افزایش سطح کیفی و کمی خدمات کتابخانه‌ها خواهد شد.

با توجه به وسعت و تنوع اطلاعات و دانش بشری و نیز انشعاب علوم مختلف و پیدایش موضوعات علمی میان‌رشته‌ای پیشنهاد می‌گردد کتابخانه‌هایی که دارای زمینه‌های موضوعی مشابه و یا مرتبط با هم هستند، سیاست اشتراک منابع و یا همکاری بین کتابخانه‌ای را ایجاد و بکار گیرند. این کار باعث کاهش هزینه‌ها و افزایش بهره‌وری و نیز رضایت‌مندی جامعه استفاده‌کننده خواهد شد.

کتابنامه:

- ۱- آشور، محمد صالح (۱۳۷۱). "ارزشیابی مجموعه‌های کتابخانه‌های دانشگاهی سعودی بر اساس استانداردهای ACRL". ترجمه محسن نوکاربزی، پیام کتابخانه، دوره دوم، ۴ (زمستان): ۱۱۸-۱۲۴.
- ۲- بنی‌اقبال، ناهید (۱۳۷۳). "بررسی وضعیت کتابخانه‌های دانشکده‌های دانشگاه تهران". پیام کتابخانه، دوره چهارم، ۱ و ۲ (بهار و تابستان): ۷۷-۸۷.
- ۳- پورحمزه، افسانه (۱۳۷۹). "ارزشیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاه شیراز". مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره پانزدهم، ۲ و دوره شانزدهم، ۱ (بهار و پاییز): ۲۰۵-۲۱۹.
- ۴- تعاونی، شیرین و همکاران (۱۳۸۰). استانداردهای کتابخانه‌های تخصصی ایران. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- ۵- حیدری، غلام، چهری، علی‌امید (۱۳۸۴). "ارزشیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی شهر کرمانشاه بر اساس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران". مجله کتابداری، سال سی و نهم، دفتر چهل و سوم، (بهار و تابستان): ۹۵-۱۱۹.

بهرتر است مدیران ارشد سازمان‌های متبوع، تجدید نظر اساسی در باب بودجه مستقل کتابخانه‌های ذیربط داشته باشند. زیرا عواید ناشی از صرف بودجه مطلوب و مکفی در کتابخانه‌های تخصصی، عاید سازمان مادر و در نهایت عاید جامعه علمی کشور خواهد شد. اختصاص بودجه و اعلام آن در ابتدای هر سال، منجر به برنامه‌ریزی صحیح در زمینه توسعه مجموعه می‌شود.

با توجه به مشکلاتی که در کار سفارش و فراهم‌آوری کتابخانه‌های مورد مطالعه وجود دارد، پیشنهاد می‌گردد معاونت‌های پژوهشی وزارتخانه‌ها به صورت متمرکز سفارشات خارجی کتابخانه‌ها را پشتیبانی نماید.

پایگاه‌های اطلاعاتی online از منابع ضروری برای دسترسی متخصصان و پژوهشگران کتابخانه‌های تخصصی هستند. چنانچه این پایگاه‌ها از طریق وزارتخانه‌های مربوطه در اختیار مؤسسات تحقیقاتی وابسته قرار گیرند، هر مؤسسه به صورت جداگانه متقبل پرداخت هزینه‌های سنگین این پایگاه‌ها نخواهد شد.

کتابخانه‌ها، ضمن تلاش به منظور نیل به استانداردهای موجود، با تهیه منابعی مانند نشریات ادواری و پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته، امکان دسترسی پژوهشگران و کارشناسان خود را به اطلاعات جدید و روزآمد فراهم نمایند تا کمبود منابع را تا حدودی جبران کنند.

با عنایت به سرعت روزافزون تولید اطلاعات و با توجه به محدودیت‌های مکانی و مالی کتابخانه‌ها، لازم است هریک از کتابخانه‌های تخصصی خط مشی و راهکارهای مناسب و مکتوب برای گزینش و گسترش منابع و مجموعه خود داشته باشند تا بتوانند از مجموعه‌های خود حفاظت نموده و کیفیت خدمات را ارتقاء دهند.

حضور کمیته‌های انتخاب برای برآورده ساختن نیازهای اطلاعاتی جامعه استفاده‌کننده در این کتابخانه‌ها الزامی است. نظرسنجی از پژوهشگران در زمینه انتخاب مواد و البته در راستای استراتژی‌های کتابخانه، بسیار کارگشاست.

- ۶- دیانی، محمدحسین (۱۳۶۲). نگاهی به دست‌آوردها و مشکلات کتابخانه‌های دانشگاه شهید چمران اهواز. اهواز: دانشگاه شهید چمران.
- ۷- شعبانی، احمد (۱۳۷۷). "بررسی مجموعه‌سازی کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های ایران و الگوهای مناسب برای آن". پایان‌نامه دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
- ۸- مرادمنند، علی (۱۳۷۷). "ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاه شهید چمران اهواز بر اساس استانداردهای مرتبط". فصلنامه کتاب، ۲ (تابستان): ۱۳-۲۶.
- ۹- مزینانی، علی (۱۳۷۷). "بررسی نیازهای مهارتی کتابداران شاغل در کتابخانه‌های دانشگاهی و مراکز
- اطلاع‌رسانی ایران". فصلنامه کتاب، سال نهم، ۱ (بهار): ۴۴-۶۴.
- 10- Cogswell, J. A. (1987). The organization of collection management functions in academic research libraries. *Journal of Academic Librarianship*, 13: 268-276.
- 11- Hendrik, E. & Tatum, G. M. (1976). The development of collections in American university libraries. *College & Research Libraries*, 37: 222-245.
- 12- Karim, K. M. (1980). Library network and interlibrary loan. *International Library Review*, 12: 287-289.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی